

КОНЦЕПТ «ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ» В ЛАТИНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті відображено концепт «характер людини» в латинській фразеології. Прокласифіковано концепти мовно-фразеологічної спадщини Стародавньої Греції та Риму, які характеризують людину.

Ключові слова: концепт, характер людини, фразеологія, фразеологізм, фразема, ядро, мовна картина світу.

Для зорієнтованої на античність європейської культури важливою є мовно-фразеологічна спадщина Стародавньої Греції та Риму. Античність у фразеологізмах яскраво виявила не тільки основні типологічні риси, притаманні людськості, але й віддзеркалила в них свою ментальність. Мета дослідження – аналіз концепту «характер людини» в латинській фразеології.

Людина як суб'єкт, здатна до пізнання і самопізнання, є вершиною розвитку самого процесу пізнання. В останні десятиліття в аналізі лінгвістичних явищ йде відлік від людини. Людина є складним об'єктом дослідження, який формує пізнання і створює ілюзію особливого суб'єктивного світу та суб'єктивного начала в мові [2, с. 93].

У фразеологічному складі мови лінгвокультурна спільність ідентифікує свою національну самосвідомість і глибоко відтворює менталітет. Опис властивостей фразеологізмів як «мови культури» підтверджує висловлену в гіпотезі Сепіра-Уорфа думку про те, що мова «нав'язує» його носіям культурно-національне світобачення [6, с. 10].

Глобальною одиницею смислової діяльності, квантом структурованого знання, одиницею семантичного простору мови є **концепт** [1, с. 7]. Він створює уявлення

про фрагмент світу, є національним образом з ознаками індивідуального уявлення [1, с. 14]. Через концепти постає мовна картина світу, в якій проявляється характер людини [1, с. 15].

Становлення характеру відбувається в умовах включення особистості в різні за рівнем розвитку соціальні групи (сім'я, дружня компанія, трудовий або навчальний колектив і т. ін.). В колективі високого рівня розвитку створюються найбільш сприятливі можливості розвитку і закріплення найкращих рис характеру. Діючи на основі загальних інтересів і розділених всіма переконань, прагнучи в житті до загальних цілей, люди можуть виявляти в своїй суспільній поведінці, в своїх вчинках і справах неоднакові, іноді протилежні індивідуальні особливості. Особистість людини характеризується не тільки тим, що вона робить, але й тим, як вона це робить. [5, с. 457].

Термін «характер» вводить сучасник Арістотеля Теофраст, називаючи так індивідуальне поєднання істотних властивостей особистості, що виражають ставлення людини до дійсності і виявляються в поведінці, вчинках [5, с. 457]. В характері (із грецької – *ὁ χαρακτήρ* «карбування», «відбиток») є поєднані індивідуально-своєрідні психічні властивості особистості, які проявляються в типових умовах і виражаються у способах її діяльності.

Характер людини є серед основних концептів макроконцепту «внутрішній світ людини». Позитивно характеризують людину фразеологізми, які акцентують увагу:

- на мудрості (**sapientia**) 78 (16 %): *Sapientia gubernator navis*. Мудрість – керманіч корабля. В латинській мові концепт «мудрість» має ширше значення (**sapientia, animus, mens, ratio, prudentia, ingenium**), ніж в українській, де, зазвичай, з «мудрістю» вживають значення «розум». Ядром концепту «мудрість» є іменник **sapientia**. Серед прикметників переважає **sapiens**;

- на праці (**labor**) 56 (13 %): *Sine labore non erit panis in ore*. Без праці не буде хліба в роті. В українській (робота, труд, твір, діяльність, зусилля, напруження, факт, дія, діяння, справа і т. ін.) і латинській (**labor, diligentia, cura, opus, industria, opera, res, factum**) мовах концепт «праця» вербалізовано багатьма фраземами. Ядром концепту «праця» є іменник **labor**. Серед дієслів переважає **laborāre**. У процесі праці як одного з основних видів діяльності розвивається, з одного боку, здатність до праці, а з іншого боку – працьовитість як риса характеру. Адже даремно Д. И. Писарев писав: «Характер загартовується працею, і хто ніколи не добував собі власною працею насущної їжі, той у більшій частині залишається назавжди слабкою, млявою і безхарактерною людиною»;

- на хоробрості (**fortitudo**) 46 (10 %): *Fortes fortuna adiuvat*. Хоробрим допомагає доля. Концепт «хоробрість» в українській (хоробрість, мужність, сміливість, витривалість, енергія, сила, доблесть, завзяття, запал) і латинській (**virtus, instantia, fortis, audax, ferox, audens, impavidus**) мовах вербалізується фраземами. Ядром концепту «хоробрість» є іменник **virtus**. Серед прикметників переважає **fortis**;

- на правді (**veritas**) 29 (8 %): *Veritatis simplex oratio*. Мова правди проста. Концепт «правда» в українській мові має ширше значення (істина, правда, прямота, щирість, правдивість, чесність, справедливість, правильність), ніж в латинській, де

представлено лише два іменники: **veritas** та **verum**. Ядром концепту «**правда**» є іменник **veritas**;

– на доброті (**bonitas**) 23 (5 %): *Nihil est tam populare, quam bonitas*. Ніщо так не ціниться народом, як доброта. Концепт «доброта» в латинській (**bonitas, beneficium, bene, bonus, benevolus**) та українській (привітність, ласка, прихильність, добродійність, благодіяння, послуга, милість) мовах має достатню кількість фразем. Ядром концепту «**доброта**» є прикметник **bonus**. Серед іменників переважає **bonitas**;

– на чесності (**probitas**) 12 (3 %): *Probo bona fama maxima est hereditas*. Чесному добра слава – найкращі ліки. В латинській мові концепт «чесність» має ширше значення (**virtus, probitas, probus, honestus, nobilis, rectus, aequus**), ніж в українській (чесність, порядність, скромність). Ядром концепту «**чесність**» є прикметник **honestus**. Серед іменників переважає **virtus**;

– на обачності (**cautio**) 7 (2 %): *Cautus enim metuit foveam lupus*. Обережний вовк навіть ями боїться. Концепт «обачність» в українській (обережність, обачність, безпечність) і латинській (**cautus, tutus**) мовах має незначну кількість фразем. Ядром концепту «**обачність**» є дієслово **cavēre**. Серед прикметників широко вживаним є **cautus**;

– на скромності (**verecundia**) і щедрості (**largitio**) по 4 приклади (1 %): *Mimosa pudica*. Скромна мімоза; *Largitio fundum non habet*. Щедрість не має дна (тобто безмежна). Концепт «скромність» має незначну кількість фразем в українській (сором, сором'язливість, скромність) і латинській (**pudor** та **verecundia**) мовах. Концепт «щедрість» в українській мові має одне («щедрість»), а в латинській два (**largitio** та **liberalitas**) значення. Ядром концепту «**скромність**» є іменник **pudor**. Ядром концепту «**щедрість**» є іменник **largitio**. Серед прикметників переважає **largus**.

У фразеологізмах відображено кілька проблемних рис людини:

– невігластво (**ignorantia**) 35 (9 %): *Ignorantia non est argumentum*. Неуцтво – не аргумент. Концепт «невігластво» представлений достатньою кількістю фразем і в латинській (**ignorantia, stultitia, insipiens, imperitus, insanus**), і в українській (незнання, невідання, неуцтво, недосвідченість, дурість, нерозумність) мовах. Ядром концепту «**невігластво**» є прикметник **stultus**. Серед іменників переважає **stultitia**;

– зло (**malum**) 27 (6 %): *Ilias malorum*. (Cic., *Epist. ad Att.*, VIII, 11). Ліада лиха. Концепт «зло» в латинській (**malum, malefactum, vitium, miser, sinister**) і українській (зло, недолік, недосконалість, блуд, вада, хибя, біда) мовах має достатню кількість фразем. Ядром концепту «**зло**» є іменник **malum**;

– страх (**timor**) 26 (5 %): *Timor officit*. Страх заважає. Концепт «страх» однаково представлений фраземами в українській (страх, жаж, боязнь, побоювання, боягузливість, невпевненість) і в латинській (**timor, ignavia, metus timidus**) мовах. Ядром концепту «**страх**» є дієслово **timēre**. Прикметник **timidus** виражає сильний страх. Серед іменників переважає **timor**. Боягузлива людина не буде ініціативною;

– неробство (**inertia**) 21 (4 %): *Iners negotium*. «Бездіяльна зайнятість», показ-на зайнятість. Концепт «неробство» вербалізований значним переліком фразем в латинській (**otium, ignavia, inertia, pigritia, desidia, fluctus numerare; ne digitum porrigere; vela fatis dare; compressis manibus sedere; hastam ab jacere; in aurem utramvis otiose dormire**) і в українській (вільний час, бездіяльність, незайнятість,

безділля, відпочинок, лінивість; рахувати хвили (укр.: бити байдики) мовах; не поворухнути пальцем; віддати долі вітрила (плисти за течією); сидіти склавши руки; відкинути спис (нічим не займатися, опустити руки); спати двома вухами (ні про що не дбати). Ядром концепту «неробство» є іменник **otium**. Серед прикметників переважає **piger**;

– брехня (**mendacium**) 20 (5 %): *Mendax in uno, mendax in omnibus*. Хто збрехав один раз, збрехав у всьому. Концепт «брехня» репрезентований різноманітними фраземами в українській (обман, брехня, помилка, злочин, шкода, втрата, промах, блукання) і в латинській (**fraus, falsum, error, mendax, mentior, imponere, simulare, decipere**) мовах. Ядром концепту «брехня» є прикметник **mendax**. Серед іменників переважає **fraus**. Серед дієслів переважно вживають **decipere**;

– скупість (**avaritia**) – 19 (4 %): *Semper avarus eget*. (Hor., Epist., I, 2, 56). Скупому завжди не вистає. Концепт «скупість» в латинській мові репрезентований лише чотирма фраземами (**avaritia, cupiditas, sordidus**), а в українській мові концепт має ширше значення (жадібність, захланність, жадоба, грошолобство, скупість). Ядром концепту «скупість» є іменник **avaritia**. Серед прикметників переважає **avarus**;

– нечесність (**improbitas**) – 15 (3 %): *Monstrum horrendum*. Жахливе чудовисько. Концепт «нечесність» в українській (погана якість, злоба, лукавство, підступність, негідна людина, чудовисько) і латинській (**improbis, malitia, monstrum, anguis, serpens, vipera, anima vilis (corpus vile)**) мовах достатньо вербалізований фраземами. Ядром концепту «нечесність» є прикметник **improbis**. Серед іменників переважає **monstrum**.

Заздрість (**invidia**) та гнів (**odium**) нараховують по 12 прикладів (2 %): *Hostis honori invidia*. Заздрість – ворог слави. Концепт «заздрість» в українській мові (заздрісний, неприхильний, недоброзичливий, ненависний) має ширше значення, ніж в латинській (**invidia, invidiosus, malignus**). Ядром концепту «заздрість» є іменник **invidia**. Серед прикметників ширше значення має **invidiosus**.

Концепт «гнів» в українській і латинській мовах репрезентований однією фраземою «гнів» (**ira**), п'ятьма фраземами ненависті (**odium**), чотирма фраземами гордовитості (**superbia**) (1 %): *Odit cane peius et angue*. У своїй ненависті він лютіший від собаки і змії; *Habet et musca splenem*. І муха має селезінку. Навіть дуже спокійну людину можна довести до гніву; *Mania grandiosa*. Манія величності. Ядром концепту «гнів» є іменник **ira**.

Концепт «ненависть» вербалізований однією латинською (**odium**) і кількома українськими (ненависть, ворожнеча, неприязнь) фраземами. Ядром концепту «ненависть» є дієслово **odisse** – ненавидіти.

Концепт «гордовитість» вужче представлений латинськими (**superbia, mania grandiosa, maiores pennas / nido; citra vinum temulentia**), ніж українськими (зарозумілість, бундючність, погорда, пихатість, гордість, манія величності) фраземами. Ядром концепту «гордовитість» є іменник **superbia**.

Є одна латинська (**profusio**) і одна українська (марнотратність) фраземи (0,1 %): *Alieni arpetens, sui profusus*. До чужого ласий, на своє марнотратний. Концепт «марнотратність» у двох мовах має одне значення «марнотратний» (**profusus**). Ядром концепту «марнотратність» є прикметник **profusus**.

Дослідження рис характеру людини, окрім наукового, має виховний педагогічний зміст. Фразеологізми є засобом виховання людських почуттів і розуму, духовного впливу на особистість та передачі досвіду попередніх поколінь. Вони мають велику силу експресії та емоційної наснаги, яскраво подають національно-культурну специфіку народу. Адже мова передувала розвитку культури. Люди і створюють, і інтерпретують культуру. Культура в описах постає як «цілісний образ життя певного народу». Ментальний феномен «культура» перебуває за межами соціальної поведінки і є явищем особистісним та індивідуальним.

Загалом із досліджених 456 фразеологізмів розглянуто 21 концепт «характеру людини». Серед позитивних рис (9) переважає мудрість, а серед негативних (12) – невігластво. Така класифікація є науковою спробою охарактеризувати людські риси через латинські фразеологізми. Подана класифікація може бути розширеною.

Поява й використання фразеологізмів не обмежена ні простором, ні часом. Фразеологізми передають внутрішню сутність, дух і красу мови через лексичні, морфологічні і синтаксичні усталені форми. Фразеологізми збагачують знання молодого покоління, виховують його.

Характер є лише однією зі сторін, але не всією особистістю. Людина здатна піднятися над своїм характером та змінити його. Характер формується під впливом життєвого досвіду, виховання, навколишнього середовища. Про мінливість характеру йдеться в такому вислові: «*Mens vertitur cum fortuna*» – «Характер змінюється разом з долею». У характері визначальними є почуття людини, які проявляються у ставленні до інших людей. Формування характеру пов'язане із самооцінкою особистості, з її здатністю критично оцінювати свої позитивні якості й недоліки. Характер взаємозалежний з такими сторонами особистості, як темперамент і здібності. Будь-який характер через виховання змінюється, таким чином маючи соціальну природу.

Концепт «характер людини» на прикладі латинської фразеології є невичерпним джерелом пізнання численних ментальних проявів людської особистості і заслугує на ґрунтовні дослідження науковців.

Література

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 103 с.
3. Корж Н. Г. Из скарбниці античної мудрості : [словник] / Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища шк., 1994. – 351 с.:
4. Крылатые латинские выражения / Авт.-сост. Ю. С. Цыбульник. – Х. : Фолио ; М. : Эксмо, 2008. – 992 с.
5. Петровский А. В. Психология : [учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Петровский А. В., Ярошевский М. Г. – М. : ИЦ «Академия», 1998. – 512 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

Benkeych G. A concept «CHARACTER OF MAN» in Latin phraseology

In the article a concept is represented «character of man» in Latin phraseology. Classified concepts, linguistically-phraseology inheritance of Ancient Greece and Rome, that characterize man.

Keywords: concept, character of man, phraseology, phraseological unit, phrasemes, kernel, language picture of the world.

Бенькевич Г. Концепт «ХАРАКТЕР ЧЕЛОВЕКА» в латинской фразеологии

В статье отображен концепт «характер человека» в латинской фразеологии. Проклассифицировано концепты язычно-фразеологического наследия Древней Греции и Рима, которые характеризуют человека.

Ключевые слова: концепт, характер человека, фразеология, фразеологизм, фразема, ядро, языковая картина мира.